

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Autoreferát disertační práce

Král-konvertita

**Panovnická konverze Augusta Silného a její reflexe v saském veřejném prostoru
především mezi dvěma luteránskými jubilei (1717/1730)**

Mgr. Iveta Coufalová

Olomouc 2021

Disertační práce byla vypracována v rámci prezenční a následně kombinované formy doktorského studia oboru Historie / Obecné dějiny na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Autorka práce:

Mgr. Iveta Coufalová

Katedra historie

Filozofická fakulta

Univerzita Palackého

Na Hradě 5, 779 00 Olomouc

Školitel:

Prof. Mgr. Jaroslav Miller, Ph.D., M.A.

Katedra historie

Filozofická fakulta

Univerzita Palackého

Na Hradě 5, 779 00 Olomouc

OBSAH

1	Dosavadní stav zkoumané problematiky	1
2	Cíl disertační práce	6
3	Metody zpracování	8
4	Prameny a literatura k tématu	9
5	Obsah a pojetí práce	10
6	Hlavní dosažené výsledky	11
7	Praktický význam zpracovaného tématu	12
8	Výběr z použitých pramenů a literatury	13
	Archivní prameny a tištěné prameny do roku 1800	13
	Literatura sekundární	14
9	Publikační aktivity autorky (se vztahem k disertační práci)	16
10	Další odborné aktivity autorky (se vztahem k disertační práci)	17
11	Summary	18

1 Dosavadní stav zkoumané problematiky

Saský kurfiřt Fridrich August I. (1670–1733, jako saský kurfiřt od roku 1694) byl tři roky po nástupu do čela Saského kurfiřství zvolen polským králem (1697), kde vládl jako August II., později mu dějepisci přiřkli přídomek „Silný“.¹ August Silný je, zjednodušeně řečeno, v rámci takzvané panovnické konverze zahrnut v historiografickém bádání o říšském prostoru pod německým termínem *Fürstenkonversion*² a uváděn je povětšinou jako typický příklad tohoto typu konverze, tedy změny víry vládce svrchovaného říšského územního celku, a to v době po skončení třicetileté války

Předkládaná práce vstupuje do bohatého historiografického kontextu. Konverze Augusta Silného v odborném diskurzu neustále rezonuje, její výklad byl však často podřizován zjednodušenému a schematickému chápání tohoto panovníka. Sasko bylo od augsburského náboženského míru ve víře jednotné – jednalo se o homogenní celek, kde katolíci tvořili nepatrnou menšinu. Mše v katolickém ritu se sloužily pouze ve vyslaneckých rezidencích katolických států³ a pak také v Lužici, jejíž historický vývoj se ale od jádra saského státu lišil.⁴ Znepokojení nad přestupem Augusta Silného na katolickou víru tedy nevyjadřovaly jen protestantské stavy Svaté říše římské – saský kurfiřt byl totiž s ohledem na své přední místo v hierarchii říše hlavou direktoria luteránských a reformovaných říšských stavů (tzv. *Corpus Evangelicorum*) na říšském sněmu⁵ –, ale také zemské stavy saské, které se obávaly o své výlučné postavení v zemských záležitostech, protože se domnívaly, že s konverzí jejich panovníka bude umožněn výkon nejvyšších úřadů nikoliv jen luteránům, ale rovněž

¹ Pro zjednodušení titulatury budu v celé práci používat pro tohoto saského kurfiřta a polského krále právě označení „August Silný“.

² Günter CHRIST, *Fürst, Dynastie, Territorium und Konfession. Beobachtungen zu Fürstenkonversionen des ausgehenden 17. und beginnenden 18. Jahrhunderts*, Saeculum 24 (1973), s. 357–387; TÝŽ, *Hof – Territorium – Untertanen. Beobachtung zur Stellung zum Katholizismus konvertierter Fürsten im 17. und 18. Jahrhundert*, Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte 13 (1994), s. 25–61, dále z perspektivy vztahových sítí Ines PEPPER, *Konversionen im Umkreis des Wiener Hofes um 1700*, München 2010, s. 29–47, Johannes BURKHARDT, *Abschied von Religionskrieg. Die Siebenjährige Krieg und die päpstliche Diplomatie*, Tübingen 1985, např. s. 70–74, srov. Jörg DEVENTER, „Zu Rom übergehen“. *Konversion als Entscheidungshandlung und Handlungsstrategie – Ein Versuch*, in: Rudolf Leeb – Susanne Cladine Pils – Thomas Winkelbauer (eds.), *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*, Wien – München 2007, s. 168–180 či Peter MAZUR – Abigail SHINN, *Introduction: Conversion Narratives in the Early Modern World*, *Journal of Early Modern History* 17 (2013), s. 427–436, zde 428. O problematice konverzí přímo pro saské, resp. drážďanské prostředí: Ulrich ROSSEAUX, *Das bedrohte Zion: Lutheraner und Katholiken in Dresden nach der Konversion Augusts des Starken (1697–1751)*, in: Ute Lotz-Heumann – Jan-Friedrich Missfelder – Matthias Pohlig (eds.), *Konversion und Konfession in der Frühen Neuzeit*, s. 212–235.

³ Podrobně se problematikou katolických bohoslužeb ve vyslaneckých rezidencích v Drážďanech převážně na archivních materiálech císařských vyslanců věnoval Jiří KUBEŠ, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech v druhé půli 17. století*, *Folia Historica Bohemica* 30 (2015), č. 1, s. 127–156.

⁴ Lužice byla k Sasku přivtělena během třicetileté války tzv. Pražským mírem (1635). Srov. Siegfried TORNOW, *Was ist Osteuropa? Handbuch zur osteuropäischen Text- und Sozialgeschichte von der Spätantike bis zum Nationalstaat*, Wiesbaden 2005, s. 340–345, Katrin KELLER, *Landesgeschichte Sachsen*, Stuttgart 2002, s. 22–24.

⁵ Jürgen LUH, *Unheiliges Römisches Reich. Der konfessionelle Gegensatz 1648 bis 1806*. Potsdam 1995; TÝŽ, *Kampf ums Direktorium. Preussen, Sachsen und die Führung des Corpus Evangelicorum*, in: Frank Göse – Winfried Müller – Kurt Winkler – Anne-Katrin Ziesak (eds.), *Preussen und Sachsen. Szenen einer Nachbarschaft*, Dresden 2014, s. 170–175.

katolíkům. Napjaté vztahy v domácí politice byly konstantou Augustovy vlády,⁶ a panovník se je snažil mírnit „ujištěními o víře“, jejichž vydávání se saské zemské stavy dožadovaly.

Interpretace změny víry Augusta Silného byla vždy ovlivněna historiografickými trendy v bádání – existují proto práce, které tento akt vykládají z pozice ryze popisných/pozitivistických politických dějin (především ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století: např. Philipp Hiltebrandt, Paul Haake),⁷ dějin dynastických vztahů (např. Günter Christ, Anne-Simone Knöfel)⁸, dějin německého prostoru (v posledních letech především Jochen Vötsch či Jürgen Luh)⁹, kulturních dějin (Barbara Marx, Joachim Menzhausen)¹⁰, dějin umění (např. Cornelius Gurlitt, Harald Marx)¹¹ a v neposlední řadě církevních, resp. konfesijních dějin (především Franz Blanckmeister, Bernhard Duhr, Johannes Ziekursch, Paul Saft, Siegfried Seifert)¹².

⁶ Wieland HELD, *Der Adel Und August der Starke. Konflikt und Konfliktaustrag zwischen 1694 und 1707 in Kursachsen*, Köln – Weimar – Wien 1999, obzvláště s. 47–59, 148–165, 185–203.

⁷ Philipp HILTEBRANDT, *Die polnische Königswahl von 1697 und die Konversion Augusts des Starken*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 10 (1907), s. 152–215; Paul HAAKE, *König August der Starke. Eine Charakterstudie*, München – Berlin 1902, TÝŽ, *Die Wahl Augusts des Starken zum König von Polen*, Historische Viertelsjahrschrift 9 (1906), s. 31–84; TÝŽ, *Der Glaubenswechsel Augusts des Starken*, Historische Viertelsjahrschrift 10 (1907), s. 382–392. Později na přelomu padesátých a šedesátých letech 20. století se sasko-polská problematika, resp. politický akcent německo-polských vztahů, včetně Augustovy konverze a volby polským králem, byť nakrátko opět dostala do popředí badatelského zájmu – zejména sborník Johannes KALISCH – Józef GIEROWSKI (eds.), *Um die polnische Krone. Sachsen und Polen während des Nordischen Krieges 1700–1721*, Berlin 1962 (=Schriftenreihe der Kommission der Historiker der DDR und Volkspolens, sv. 1).

⁸ Anne-Simone KNÖFEL, *Dynastie und Prestige. Die Heiratspolitik der Wettiner*, Köln – Weimar – Wien 2008 (=Dresdner historische Studien, sv. 9); Günter CHRIST, *Fürst, Dynastie, Territorium und Konfession. Beobachtungen zu Fürstenkonversionen des ausgehenden 17. und beginnenden 18. Jahrhunderts*, Saeculum, 24 (1973), s. 367–387; TÝŽ, *Hof – Territorium – Untertanen. Beobachtungen zur Stellung zum Katholizismus konvertierter Fürsten im 17. und 18. Jahrhundert*, Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte, sv. 13 (1994), s. 25–61. Zajímavé souvislosti prezentoval Josef MATZERATH, *Hof und Konfession*, in: U. Rosseaux – G. Poppe (eds.), *Konfession und Konflikt*, s. 233–250, který zde mj. shrnuje proměny bádání o německých dějinách z hlediska problematiky konfese.

⁹ Především Jochen VÖTSCH, *Kursachsen, das Reich und der mitteldeutsche Raum zu Beginn des 18. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main 2003 (a jeho přípravná studie: TÝŽ, *Kursachsen, das Reich und der mitteldeutsche Raum zu Beginn des 18. Jahrhunderts. Eine Problemskizze*, Neues Archiv für sächsische Geschichte 67 (1997), s. 311–322).

¹⁰ Barbara MARX (ed.), *Elbflorenz. Italienische Präsenz in Dresden 16.–19. Jahrhundert*, Amsterdam – Dresden 2000; Barbara MARX (ed.), *Kunst und Repräsentation am Dresdner Hof*, München – Berlin 2005; Joachim MENZHAUSEN, *Kulturgeschichte Sachsens*, Leipzig 2007; Claudia SCHNITZER, *Constellatio Felix. Die Planetenfeste Augusts des Starken anlässlich der Vermählung seines Sohnes Friedrich August mit der Kaisertochter Maria Josepha 1719 in Dresden*, Dresden 2014.

¹¹ Nestorem kunsthistorického bádání je bezesporu Cornelius Gurlitt, který se soustředil hlavně na architektonické umění, období vlády Augusta Silného však zachytil ve větší šíři: Cornelius GURLITT, *August der Starke. Quellen zur Geschichte der Kunstgeschichte* (2 sv.), Dresden 1924; průřez pracemi a směry bádání této vědecké disciplíny na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století poskytuje katalog k výstavě doplněný studiemi: Jutta KAPPEL, *Königliches Dresden. Höfische Kunst im 18. Jahrhundert*, München 1990; v novém tisíciletí: Harald MARX, *Sehnsucht und Wirklichkeit. Malerei für Dresden im 18. Jahrhundert*, Dresden 2009.

¹² Především: Johann ZIEKURSCH, *August der Starke und die katholische Kirche in den Jahren 1697–1720 I, II*, Zeitschrift für Kirchengeschichte 24 (1903), Heft 1, s. 88–135 a Heft 2, s. 232–280 (zde obzvláště ke konverzi prince) a Franz BLANCKMEISTER, *Christiane Eberhardine, die letzte evangelische Kurfürstin von Sachsen, und die konfessionellen Kämpfe ihrer Tage*, Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte 6 (1891), s. 1–84 či TÝŽ, *August der Starke in der Kirchengeschichte*, Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte 41/42 (1932/33), s. 65–67; popřípadě Bernhard DUHR, *Die Konversion des Kurprinzen Friedrich August von Sachsen (1712–1717)*, Stimmen der Zeit. Monatschrift für das Geistesleben der Gegenwart, roč. 56, sv. 111, Heft 8, s.

V posledních třech desetiletích se rovněž ve výzkumu saských dějin badatelé zaměřili na konfesijní problematiku v kontextu nových kulturních dějin, především ve vztahu víry a konfliktu/násilí.¹³ Původně ostré konfesijní rozdělení – luteránské a katolické dějepiscectví – bylo sice oslabeno, nicméně konfesijní výzkum v dnešním slova smyslu byl na tuto problematiku aplikován s určitým zpožděním, mj. i proto, že východoněmecký dějinný diskurz měl zcela jiné parametry a zájmy a náboženskou problematiku spíše pomíjel.¹⁴ Současně, a možná především, „saské“ dějiny (ve smyslu lokálním, vázaném na saskou identitu) měly v daném konceptu velice komplikované postavení – v rámci územněsprávního uspořádání DDR bylo bývalé Saské kurfiřtství (resp. království) rozděleno do tří částí (*Bezirke*), čímž zanikla potřeba „identifikace“ s dějinami státního celku, který vlastně neexistoval.¹⁵ Svůj význam měly i problematické německo-polské vztahy v důsledku druhé světové války i po ní. Takzvané saské období v polských dějinách je navíc zhusta prezentováno téměř na stejné úrovni jako švédský vpád do země (tzv. potopa) během malé severní války (1651–1655), a především jsou politické vztahy a vazby Augusta Silného na Petra Velikého a Rusko interpretovány jako předehra k dělení Polska na konci 18. století, a tedy jeho dočasnému zániku. Východoněmecká¹⁶ a polská historiografie se proto před rokem 1989 soustředila především na roli Augusta Silného v rámci dvorské kultury a umění – v rámci složitě budovaných polsko-německých vztahů po druhé světové válce se pravděpodobně období sasko-polské personální unie jevílo jako příliš kolizní.¹⁷ Důraz na komparatistický přístup a objevení potenciálu srovnávání různých personálních unií přišel až mnohem později.¹⁸

104–117 (jezuitský pohled); Paul Franz SAFT, *Der Neuaufbau der katholischen Kirche in Sachsen*, Leipzig 1962 (= Studien zur Bistums- und Klostergeschichte, sv. 2) a Siegfried SEIFERT, *Niedergang und Wiederaufstieg der katholischen Kirche in Sachsen 1517–1773*, Leipzig 1964 (= Studien zur Bistums- und Klostergeschichte, sv. 6).

¹³ Ulrich ROSSEAUX – Gerhard POPPE (eds.), *Konfession und Konflikt. Religiöse Pluralisierung in Sachsen im 18. und 19. Jahrhundert*, Münster 2012, jistě shrnutí nabízí např. Ulrich ROSSEAUX, 1697 – *Politik und Konfession. Die Wahl Augusts des Starken zum polnischen König*, in: Reinhardt Eigenwill (ed.), *Zäsuren sächsischer Geschichte*, Beucha (Markkleeberg) 2010, s. 118–135.

¹⁴ Výjimečným počinem je práce Agathy Kobuch, jež se mezitím stala klasikem v tématu: Agatha KOBUCH, *Zensur und Aufklärung in Kursachsen. Ideologische Strömungen und politische Meinungen zur Zeit der sächsisch-polnischen Union (1697–1763)* (= Schriftenreihe des Staatsarchivs Dresden, sv. 12), Weimar 1988.

¹⁵ Katrin KELLER, *Landesgeschichte Sachsen*, Stuttgart 2002, s. 7 a 18–28, srov. Karlheinz BLASCHKE, *Die Landesgeschichte in der DDR – ein Rückblick*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 126 (1990), s. 243–261 a Matthias MIDDELL – Cathrin FRIEDRICH – John EIDSON, „*Sachsen ist klein, aber seine Geschichte ist groß*“. *Einige vorläufige Anmerkungen zur Rolle von Geschichtsdiskursen bei der Konstruktion regionenbezogener Identifikationsprozesse*, in: Heinz-Werner Wollersheim – Sabine Tzschaschel – Matthias Middell (eds.), *Region und Identifikation* (= Leipziger Studien zur Erforschung von regionenbezogenen Identifikationsprozessen, sv. 1), Leipzig 1998, s. 57–81.

¹⁶ Kulturně-historické studie překračovaly především syntézy Karla Czoka, který se badatelsky zaměřil především na pojetí Augusta jako absolutistického vládce. Karl CZOK, *August der Starke und Kursachsen*. Leipzig 1987, srov. Karl CZOK, *K problému osvětského absolutismu a jeho odraz v českých zemích, zvláště v městském prostředí*, *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica*, 3, 1989 – *Studia Historica* XXXVI: Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17.–18. století, s. 141–146.

¹⁷ Výjimkou bylo již zmíněné období na počátku šedesátých let – viz pozn. 55.

¹⁸ Např. Rex REXHEUSER (ed.), *Die Personalunionen von Sachsen-Polen 1697–1763 und Hannover-England 1714–1837. Ein Vergleich*, Wiesbaden 2005; Ronald G. ASCH, *Hannover, Großbritannien und Europa. Erfahrungsraum Personalunion 1714–1837*, Göttingen 2014; F.-L. KROLL – H. THOSS (eds.), *Zwei Staaten, eine Krone*.

„Rehabilitaci“ výzkumu saských dějin za vlády Augusta Silného, včetně výzkumu jeho konverze, představovalo v odborné rovině kolokvium, které se konalo u příležitosti tří set let od převzetí vlády nad Saským kurfiřtstvím (1694/1994).¹⁹ Za základní odborné počiny na poli sasko-polského výzkumu v devadesátých letech lze označit odborné publikační aktivity spojené s velkým výstavním projektem *Unter einer Krone*, a následnou konferenci o sasko-polské personální unii.²⁰ Tento „návrat“ Augusta Silného jakožto plně akceptovatelného „panovníka ve dvojí službě“ (*Herrscher in der Doppelpflicht*)²¹ na otevřené výzkumné pole umožnil badatelům zaměřit se i na konfesijní problematiku.

Aktuálně poslední (a proto jí zde je věnován nadstandardní prostor) sumarizací konfesijních otázek a specifických aspektů víry a Augustovy konverze v rámci výzkumu saských, resp. sasko-polských dějin je studie lipského teologa Klause Fitschena v kolektivní monografii *Zwei Staaten, eine Krone*.²² Fitschen sice naznačuje, že konverze Augusta Silného byla něčím víc než jen politickým nástrojem k dosažení polské královské koruny, jedná se ale – i s ohledem na nečetné pramenné odkazy – spíše o stručné shrnutí dosavadního výzkumu. Navíc, a to je mnohem podstatnější, je Fitschenova kapitola jedinou, která se konfesní problematice (v rámci oddílu o jedné kapitole „Víra a tolerance vyznání“) v knize věnuje – na rozdíl od jiných částí mapujících nejrůznější segmenty existence sasko-polské unie, které obsahují tematické kapitoly vždy v počtu čtyři až pět.²³ Vlastně je to symbolické. Problematika konfese, jak už bylo zmíněno výše, stála v bádání saských dějin minimálně od poloviny 20. století zcela na okraji zájmu. A tak vznikla velká badatelská mezera mezi pracemi, které byly napsány na přelomu 19. a 20. století, a mezi bádáním po polovině 20. století. I proto se stále pracuje se studiemi „nestorů“²⁴ saských církevních dějin – Johannese Ziekursche a

¹⁹ Příspěvky následně vyšly ve sborníku, který byl současně prvním svazkem řady *Saxonia* vydávané Spolkem pro saské zemské dějiny (Verein für sächsische Landesgeschichte): *August der Starke und seine Zeit. Beiträge des Kolloquiums vom 16./17. September 1994 auf der Festung Königstein*, Dresden 1995. Svým způsobem přelomovým pro odbornou diskusi bylo rovněž vědecké kolokvium z roku 1989: *Sachsen und die Wettiner. Chancen und Realitäten. Internationale wissenschaftliche Konferenz in Dresden 27.–29. 6. 1989*. (= *Dresdner Hefte / mimořádné vydání*), Dresden 1990.

²⁰ Werner SCHMIDT – Dirk SYNDRA (eds.), *Unter einer Krone. Kunst und Kultur der sächsisch-polnische Union (Austellung vom 23. November 1997 bis 8. März 1998 im Dresdner Schloß)*, Leipzig 1997. Tato publikace jednak obsahuje i oddíl o církvi a víře (Kirche und Glauben, s. 97–120; včetně vstupního textu: Wojciech KRIEGSEISEN, *Kirchen und Konfessionen*, s. 96–97). Katalog je dodnes využíván jako zdroj některých údajů, které – díky možnostem, jež skýtá bohatý archivní výzkum – je však potřeba revidovat. Nepominutelný je rovněž další svazek řady *Saxonia*, který v mnohém navazuje na výše zmíněný klasický sborník *Um die polnische Krone*: Reiner GROß – Britta GÜNTHER – KRÜGER, Nina – Renate WILUWA (eds.), *Sachsen und Polen zwischen 1697 und 1765. Beiträge der wissenschaftlichen Konferenz vom 26. bis 28. Juni 1997 in Dresden* (= *Saxonia. Schriftenreihe des Vereins für sächsische Landesgeschichte*, sv. 4/5), Dresden 1998.

²¹ Srov. statě Karla Czoka a Jacka Staszewského in: Heinz DUCHHARDT (ed.), *Der Herrscher in der Doppelpflicht. Europäische Fürsten und ihre beiden Throne*, Mainz 1997, s. 189–205 a 207–222. Czok i Staszewski navíc jako jediní autoři na konci 20. století nerezignovali na žánr biografie a sepsali životopisy Augusta Silného – Czok především z pohledu dvorské kultury, Staszewski s akcentem na jeho polské angažmá: Karl CZOK, *August der Starke und Kursachsen*, Leipzig 1987 (či později upravené popularizační vydání, v mnoha nakladatelstvích, např. *August der Starke und seine Zeit. Kurfürst von Sachsen, König in Polen*, München 2006); Jacek STASZEWSKI, *August II Mocny*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1998.

²² K. FITSCHEN, *Der Glaubenswechsel Augusts des Starken*, s. 165–174.

²³ Jednotlivé oddíly: „Politika a diplomacie“, „Vláda, správa, dynastické světy“, „Umění, kultura, věda“, „Důsledky, kultura paměti...“.

²⁴ Srov. Birgit MITZSCHERLICH, *Der Neubeginn des Katholizismus in Leipzig im 18. Jahrhundert*, in: Enno Bünz – Armin Kohnle (eds.), *Das religiöse Leipzig. Stadt und Glauben vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Leipzig 2013 (= *Quellen und Forschungen zur Geschichte der Stadt Leipzig*, sv. 6), s. 237–255, zde s. 237.

Franka Blanckmeistera,²⁵ k nimž se později přiřadili Paul Franz Saft a Siegfried Seifert.²⁶ Při recipování informací z těchto prací je ale vždy potřeba vést v patrnosti, z jakého konfesního „břehu“ je jejich práce podávána.

Zajímavý výzkum důsledků Augustovy konverze začíná být také spojován s narůstajícím zájmem o jeho rodinu. Jeho matka Anna Sofie Dánská (1647–1717) i manželka Christiane Eberhardine Braniborsko-Bayreuthská (1671–1727) se odmítly vzdát „víry svých otců“ a zůstaly i nadále věrny luteránskému vyznání, obě pak byly postupně označovány za „pilíř protestantismu“ v Sasku.²⁷ Vědecký zájem o obě tyto kurfiřtky ještě donedávna ustrnul na studiích z počátku 20. století. Postupně jsou i ony současnými historiky a historičkami „objevovány“ a zahrnuty do diskurzu Augustovy éry. A stejně tak bádání o konverzi Augustova syna, prince-kurfiřta, a o působení jeho manželky-katoličky při drážďanském dvoře postupně narůstá.

Konverze Augusta Silného je předmětem odborných historiografických studií od počátků historické vědy. Nejprve se stala vyhledávaným tématem konfesijně vyhraněného dějepisce (buď z katolické, nebo luteránské pozice), které sice popisovalo tento akt především z pozice pozitivistické, tedy na základě archivních dokumentů – díky tomu máme k dispozici četné materiály vztahující se k tomuto tématu v různých drobných edicích –, ovšem často s cílem hledat argumenty podporující „světonázor“ té které strany. Postupně, obzvláště v souvislosti s uměnovědným výzkumem, byla konverze Augusta Silného a jeho transkonfesní role interpretována i v pozitivních souvislostech (obzvláště C. Gurlitt), ovšem po druhé světové válce se výzkum konfesijních saských dějin v podstatě zastavil (vláda Augusta Silného byla nanejvýš interpretována v konceptu absolutismu – obzvláště K. Czok) a teprve od osmdesátých let, resp. hlavně od devadesátých let 20. století se výzkum saských konfesních dějin rozběhl naplno, a v posledních letech navíc plně využívá možností, které nabízejí přístupy obzvláště v kontextu kulturních a nových politických dějin – víra a násilí, veřejnost a kontroverze, veřejnost a dobová publicistika, transkulturní přenos (v rámci tzv. „překračování hranic“), teologicko-politický aspekt či víra ve veřejném prostoru. Výzkum kontextu konverze Augusta Silného je však zatím spíše marginální.

²⁵ Především: Johann ZIEKURSCH, *August der Starke und die katholische Kirche in den Jahren 1697–1720 I, II*, Zeitschrift für Kirchengeschichte 24 (1903), Heft 1, s. 88–135 a Heft 2, s. 232–280 (zde obzvláště ke konverzi prince) a Franz BLANCKMEISTER, *Christiane Eberhardine, die letzte evangelische Kurfürstin von Sachsen, und die konfessionellen Kämpfe ihrer Tage*, Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte 6 (1891), s. 1–84 či TÝŽ, *August der Starke in der Kirchengeschichte*, Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte 41/42 (1932/33), s. 65–67; popřípadě Bernhard DUHR, *Die Konversion des Kurprinzen Friedrich August von Sachsen (1712–1717)*, Stimmen der Zeit. Monatschrift für das Geistesleben der Gegenwart, roč. 56, sv. 111, Heft 8, s. 104–117 (jezuitský pohled).

²⁶ Paul Franz SAFT, *Der Neuaufbau der katholischen Kirche in Sachsen*, Leipzig 1962 (= Studien zur Bistums- und Klostergeschichte, sv. 2) a Siegfried SEIFERT, *Niedergang und Wiederaufstieg der katholischen Kirche in Sachsen 1517–1773*, Leipzig 1964 (= Studien zur Bistums- und Klostergeschichte, sv. 6).

²⁷ G. CHRIST, *Fürst, Dynastie, Territorium und Konfession*, s. 382.

2 Cíl disertační práce

V obecné rovině se tato práce zabývá tím, jak náboženská konverze panovníka vstupovala prostřednictvím tištěných spisů do veřejného prostoru, jak v něm působila a případně jak se jejím prostřednictvím utvrzovala některá fakta, jež se následným dlouhodobým recipováním proměnila ve „stereotypy“.

Konkrétně se tato práce interdisciplinární formou diskurzivních analýz vybraných klíčových bodů věnuje tomu, jak byla konverze Augusta Silného, která patří do kategorie panovnické konverze (*Fürstenkonversion*), vnímána dobovou veřejností v Saském kurfiřtství, resp. jak byly zdejší záležitosti spojené s konfesijními otázkami recipovány především prostřednictvím publikačních aktivit luteránské i katolické strany (nábožensky vzdělavatelná literatura, kontroverze, tištěná kázání aj.) a rovněž prostřednictvím transferu idejí, zbožnosti (recepce osobností Jana Husa a Jana Nepomuckého) a komemorace. Základní otázka výzkumu zněla, jak se konverze panovníka prezentovala ve veřejném prostoru, resp. jak byl obecně vnímán obraz konverze v saském veřejném prostoru a v jakých kontextech se objevoval, zda byl využíván a jaké komunikační prostředky v uvedených slovesných zpracováních autoři využívali.

Zkoumané období svým těžištěm osciluje mezi dvěma významnými dvoustletými evangelickými výročími – mezi tzv. Lutherovým jubileem v roce 1717 (tradiční připomínka přibití 95 tezí na dveře kostela ve Wittenbergu) a připomínkou předložení tzv. augsburské konfese na říšském sněmu (1530/1730). Neznamená to však, že by analýzy tyto časové hranice nepřekračovaly – výklad si samozřejmě, organicky vyžádal zahrnout do úvah souvislosti před i po těchto datech. Ukotvení mezi lety 1717 a 1730 se při revizi dosavadního výzkumu vyjevilo jako logické rovněž z toho důvodu, že po roce 1717, kdy bylo veřejně oznámeno, že ke katolictví konvertoval i kurfiřtský princ, se saská luteránská obec začala obávat, že po „konverzi jedince“ (August Silný, 1697) přes „konverzi rodiny“ (kurfiřtský princ August Fridrich, 1712/1717) dojde na „konverzi země“ – tedy v linii, již propagovala římskokatolická církev, resp. její diplomacie a propracovaná propaganda.

Další dílčí otázkou, jež je v předkládané práci zkoumána, je, jak se s touto obavou z rekonverze země vyrovnávaly analyzované publikace a zda je možné vysledovat v těchto publikačních aktivitách evangelicko-luteránské provenience nějakou strategii.

Stejně důležité jako definování badatelských otázek je rovněž vysvětlení, čím a proč se tato práce nezabývá. Předně, zaměření zde představeného výzkumu se soustředí téměř výhradně na kurfiřtskou část sasko-polské personální unie, jež vznikla volbou a korunovaci Augusta Saského polským králem. I tak byl výběr v korpusu zkoumaných pramenů náročnou disciplínou a stejně tak v jejich následné kontextualizaci. Problematika polsko-litevské unie, do níž August Silný vstoupil, se přesto v bodových reflexích prací prolíná, vychází však vždy primárně ze „saské strany“. Podobně je to i s prameny katolické literární provenience – v práci jsou prezentovány jen v několika případech, a to když bezprostředně katolická „strana“ reagovala na situaci v Sasku. Za druhé, práce není primárním popisem ať už konverze Augusta Silného, či jeho syna ani hledáním odpovědi na to, jako svou konverzi vnímali oni sami. Konverze je zde prezentována jako základní „filtr“ dění a počínání saského

kurfírta a současně rovněž jako filtr recepce prostřednictvím autorů a čtenářů dobové publicistiky. Předkládaná práce chápe tento akt změny vyznání panovníka nikoliv jako statickou skutečnost, jež by byla vázána na jeden jediný okamžik, nýbrž jako dynamický prvek, který dal „do pohybu“ mj. i mechanismy, jež stály dříve mimo pozornost historiografického výzkumu (především v rovině symbolického jednání i vyjadřování a politicko-teologického kontextu). A do třetice, výzkum se soustředil na publicistické a jiné literární texty tak, jak tehdy v Sasku vyšly, a tedy prošly přes cenzorské řízení.²⁸ Nerekonstruuje jejich cestu k vydání, sleduje pouze jejich interakci, resp. záměr, s nímž ke čtenáři i dalším aktérům přistupuje a jaké poselství/konstrukt jim chce předat.

²⁸ Primárně vychází z výzkumu vztahu mezi cenzurou a osvěcenstvím: Agatha KOBUCH, *Zensur und Aufklärung in Kursachsen. Ideologische Strömungen und politische Meinungen zur Zeit der sächsisch-polnischen Union (1697–1763)*, Weimar 1988.

3 Metody zpracování

Metodologické zázemí v přístupu k pramenům i následné interpretaci se opírá především o výzkum konverzí, který je integrální součástí bádání o konfesijních kulturách a který je současně jedním z ramen výzkumného boomeru spojeného s diskusí o konfesionalizaci, jak ji v osmdesátých letech 20. století nezávisle na sobě definovali Heinz Schilling a Wolfgang Reinhard.²⁹ Konverze mezi křesťanskými konfesemi jsou v úzkém propojení s reformací, od jejího prosazení obzvláště v německém prostoru jsou rovněž interpretovány jako jeden z hlavních fenoménů definujících raný novověk.³⁰

Výzkum konverzí v kontextu dobových publicistických a jiných tištěných pramenů si vyžádal teoretickou podporu minimálně ve dvou velkých metodologických přístupech, jímž jsou jednak kulturní dějiny politického jednání, tak jak je reprezentuje především Barbara Stollberg-Rilinger³¹, a jednak politicko-teologický přístup prezentovaný studiemi a badatelským okruhem Luisy Schorn-Schütte³². Soustředění na symbolické jednání, ale také na politickou činnost dvorních kazatelů (či jiných čelných představitelů zkoumané náboženské obce) ovlivnilo výzkum předložené práce nejvíce.

Protože zkoumané období vlády Augusta Silného bylo bohaté na události, jež přímo souvisely s jeho konverzí, či na ni různým způsobem reagovaly, práce rovněž metodologicky využívá přístupy i dalších konceptů, které rovněž nejsou čistě historickými nástroji, např. „víra a násilí“, „překračování konfesních hranic“, „Streitkultur“, „královská moc a víra“ a „paměťová kultura“ či „místa paměti“.

²⁹ Např. Heinz SCHILLING, *Die Konfessionalisierung im Reich. Religiöser und gesellschaftlicher Wandel in Deutschland zwischen 1555 und 1620*, Historische Zeitschrift 246, 1988, s. 1–45; Wolfgang REINHARD, *Gegenreformation als Konfessionalisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters*, Archiv für Reformationsgeschichte 10, 1983, s. 257–277; Wolfgang REINHARD – Heinz SCHILLING (eds.), *Die katholische Konfessionalisierung*, Heidelberg 1995.

³⁰ Ricarda MATHEUS, *Konversionen in Rom in der Frühen Neuzeit. Das Ospizio dei Convertendi 1673–1750*, Berlin – Boston 2012, s. 2. Srv. Radmila PRCHAL PAVLÍČKOVÁ a kol., *Vytváření konvertity. Jazyková a vizuální reprezentace konverze v raném novověku*, Praha (2021 – připravuje se), zvl. úvodní kapitola.

³¹ Např. Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Die Frühe Neuzeit – eine Epoche der Formalisierung?*, in: Andreas Höfele – Jan-Dirk Müller – Wulf Oesterreicher (eds.), *Die Frühe Neuzeit. Revisionen einer Epoche*, Berlin – Boston 2013, s. 3–27; TÁŽ, *Symbolische Kommunikation in der Vormoderne. Begriffe, Thesen, Forschungsperspektiven*, Zeitschrift für Historische Forschung, Vol. 31, č. 4 (2004), s. 489–527; TÁŽ, *Cultures of Decision-Making*, London 2015; Andreas PIETSCH – TÁŽ (eds.), *Uneindeutigkeit und Verstellung als religiöse Praxis in der Frühen Neuzeit* (= Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte, sv. 214), Gütersloh 2013; TÁŽ (ed.), *Was heisst Kulturgeschichte des Politischen* (= Zeitschrift für historische Forschung – Beiheft 35), Berlin 2005.

³² Např. Louise SCHORN-SCHÜTTE, *Gottes Wort und Menschenherrschaft. Politisch-Theologischen Sprachen im Europa der Frühen Neuzeit*, München 2015; TÁŽ, *Umstrittene Theologen. Die Rolle der Hofprediger zwischen Herrscherkritik und Seelsorge im Europa des 16. und 17. Jahrhunderts*, in: Matthias Meinhardt – Ulrike Gleixner – Martin H. Jung – Siegrid Westphal (eds.), *Religion – Macht – Politik. Hofgeistlichkeit im Europa der Frühen Neuzeit* (= Wolfenbütteler Forschungen, sv. 137), Wiesbaden 2014, s. 27–47; TÁŽ, *Maßstäbe zur Darstellung der Reformationsgeschichte – der Blick der Historiker*, in: Lepin Volker – Michael Beyer – Martin Hauger (eds.), *Herausforderung Reformation. Reformationsgeschichte zwischen theologischer Deutung und historischer Forschung* (= Evangelische Impulse, sv. 7), Göttingen 2016, s. 19–35; TÁŽ, *Zwischen „Amt“ und „Beruf“. Der Prediger als Wächter, „Seelenhirt“ oder Volkslehrer. Evangelische Geistlichkeit im Alten Reich und in der schweizerischen Eidgenossenschaft im 18. Jahrhundert*, in: Luise Schorn-Schütte – Walter Sparr (eds.), *Evangelische Pfarrer. Zur sozialen und politischen Rolle einer bürgerlichen Gruppe in der deutschen Gesellschaft des 18. bis 20. Jahrhunderts* (= Konfession und Gesellschaft 12), Stuttgart [a. d.] 1997, s. 1–35.

4 Prameny a literatura k tématu

Práce je založena především na analýze dobových pramenů, jež vycházely tiskem. Nebyla by však možná bez předchozí důkladné obeznámenosti s prameny archivními, jež jsou uloženy především v *Sächsisches Staatsarchiv*, *Hauptstaatsarchiv Dresden*, a to ve fondech Oberhofmarschallamt, Geheimes Konsilium, Geheimes Kabinett a Gouvernement Dresden. Důležité rozšíření perspektivy práce znamenalo rovněž studium pramenů v *The National Archives* v Londýně (Kew), především ze zdrojů *State Papers*, a to zprávy vyslanců britsko-hannoverského dvora; jejich úkolem byla mj. reflexe neoficiálního titulu „obránce víry“, o který usiloval britský panovník, který ale současně jej užívali vládci v rámci Říšskoněmecké říše. Pro potřeby této práce však byly odkazy na prameny archivní výrazně zredukovány.

Těžiště analýz zde předložené práce se opírá především o staré tisky, jež vycházely jednak v luteránském okruhu drážďanského dvora, hlavně v produkci drážďanského superintendanta Ernsta Valentina Löschera a saských vrchních dvorských kazatelů (*Oberhofprediger*), jednak v katolickém okruhu v českých zemích (J. Krause, J. T. V. Berghauer), které byly – jak výzkum ukázal – v neustálém dialogu se saskou luteránskou stranou. Žánrově se jednalo především o nábožensky vzdělavatelnou literaturu – o kontroverze, příležitostná (hl. pohřební) kázání, seznamy konvertitů. Analyzovány byly také hovory z říše mrtvých či publicistické pamflety (obzvláště v souvislosti s vraždou drážďanského kazatele). Všechny využitě tištěné prameny pocházely buď ze zdrojů drážďanské *Sächsische Landes- und Universitätsbibliothek*, hallorenské *Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt* či knihovny *Franckesche Stiftungen*, kde jsem mohlá bádát osobně, anebo z databáze starých tisků německojazyčné provenience VD18 (*Digitalisierung und Erschließung der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 18. Jahrhunderts*).

Představený výzkum vstoupil do kontextu především bohaté německojazyčné a anglickojazyčné historiografické produkce, a to do výzkumu konfesijních dějin, především konverzí, a rovněž do bádání o Sasku a Augustu Silném, které je vedeno jednak po linii zemské a říšské a pak rovněž v rámci sasko-polské personální unie (tento aspekt byl však v předložené práci zatím spíše upozaděn). Současně byly argumentačně využity práce z (politických) kulturních dějin. Práce se opírala nejvíce o studie Dagmar Freist, Erica-Olivera Madera, Petera Burkea, Paula Klébera Monoda, Thomase Kaufmanna, Barbary Stollberg-Rilinger či Louisy Schorn-Schütte. Studie těchto autorů se ne vždy zabývaly přímo konverzí Augusta Silného, natožpak recepcí této konverze ve veřejném prostoru, přesto jejich mezioborový přístup znamenal pro předkládanou práci velkou inspiraci. Práce rovněž čerpala z výsledků uměnovědného výzkumu české provincie jezuitů (Pavel Preiss) a následně s některými závěry polemizovala.

5 Obsah a pojetí práce

Název této práce si vypůjčil a varioval královský titul Augusta Silného, ač by bylo možné namítnout, že předkládaný výzkum se soustředí na vnímání tohoto panovníka spíše v jeho roli vládce kurfiřtské části. Označení Augusta Silného coby „krále-konvertity“ je ale dle mého mnohem přesnější – usilování o královský titul představovalo alfu a omegu jeho politiky a současně jeho konverze právě s titulem krále neoddělitelně souvisí, přinejmenším v narativu sekulárně politických dějin.

Práce je rozdělena do čtyř základních kapitol, které jsou – kromě kapitoly druhé – děleny ještě na další podkapitoly. *První kapitola* se ve třech podkapitolách (1.1–1.3) věnuje specifické kategorii panovnické konverze, jak ji nahlíží historiografie a jak pojednala přestup ke katolictví v případě Augusta Silného. Současně je tento diskurz konverzí zařazen do obecného rámce historiografické produkce o Augustovi Silném a vůbec o Sasku v té době. *Druhá kapitola* analyzuje stav saské luteránské obce prostřednictvím vybraných kontroverzních spisů v kontextu dvoustého Lutherova jubilea (1717). Reflektuje jednak dvacetiletí, jež uplynulo od konverze kurfiřta Augusta Silného, jednak zkoumá, jak vstupují do veřejného prostoru obavy z rekonverze rodu Wettinů prostřednictvím konverze kurfiřtského prince. *Kapitola třetí* je nejrozsáhlejší, a to z několika důvodů – jednak se zabývá primárně téměř celou třetí dekadou 18. století; jejím středobodem je dění kolem vraždy jednoho drážďanského kazatele a bodová analýza, jak tato vražda rezonovala ve veřejném prostoru a jak a zda je v jejich souvislosti pracováno s rekonverzí panovnické rodiny. Současně jsou události v Saském kurfiřtství, tentokrát především v Drážďanech, usouvztažňovány s vývojem luteránství a také s misijní podstatou jezuitského řádu. Hlavním analyzovaným pramenným materiálem jsou v této kapitole (3.1–3.3) jednak publicistické tisky, jednak příležitostná kázání (především pohřební). Protože v tomto období probíhá velký tlak na rekonverzi země, prostřednictvím jezuitů, pod jejichž pražskou provincii Sasko spadalo, do saského kontextu se dostane i Jan Nepomucký, který je v té době nejprve blahoslaven a následně svatořečen. Není však jediným „českým“ exponentem – v evangelicko-luteránském kontextu je instrumentalizován rovněž Jan Hus. Jednotlivé podkapitoly v této části se věnují „v dlouhém trvání“ rolím těchto osobností a zkoumají možnosti interkulturního transferu. *Kapitola čtvrtá* se soustředí na rok 1730 coby druhou uzavřenou limitu zkoumaného období, kdy si evangelicko-luteránská obec připomínala předložení tzv. augsburské konfese na říšském sněmu v roce 1530. Ve stejný rok, kdy se v Sasku slavilo dvě stě let od této události, bylo kurfiřtství hostitelem velkolepé události, již nechal zorganizovat August Silný, aby mj. navázal úzkou spolupráci s Pruskem. Vojenský tábor u Zeithainu se stal dvorem organizovanou podívanou plnou diplomatických jednání i spektakulárních slavností, jež se konaly i ve dnech, kdy se evangelická obec chystala připomenout výročí augsburské konfese. V první podkapitole (4.1) je analyzován specifický publicistický pramen – fiktivní rozhovor z říše mrtvých, který vycházel jako pravidelný časopis a v němž se potká nedlouho předtím (1727) zesnulá kurfiřtka Christiane Eberhardine, poslední luteránka v jádrové rodině vládnoucího kurfiřta a krále Augusta Silného, s dánskou královnou Luisou; v druhé podkapitole (4.2) nahlédneme mj. do „zeithainských diáří“.

Jak bylo s panovnickou konverzí v saském veřejném prostoru v širším rámci zacházeno především na sklonku první třetiny 18. století prověřuje závěrečná sumarizace výsledků.

6 Hlavní dosažené výsledky

Výzkum – i díky metodě sond – ukázal, že se literární instrumentalizace mezi lety 1717 a 1730 v akcentech problematiky panovnické konverze proměňovala. Nejprve byla vedena v linii akademické (předvečer Lutherova jubilea 1717) a pouze „excesně“ vstupovala do veřejného prostoru.

Historické akcenty nabíraly na síle a pádnosti v rámci luteránské literární produkce obzvláště ve dvacátých letech. Potvrzení, že ke katolicismu nekonvertoval jen August Silný, ale i jeho syn a následník, a tedy rod (rekonverze Wettinů), vyexponovaly nervozitu luteránské společnosti, povzbuzované publicistikou a dalšími literárními útvary na takovou míru, že po vraždě jednoho drážďanského kazatele došlo až k nepokojům (tumult). A tehdy „vstoupily“ do saského veřejného prostoru – primárně prostřednictvím pohřebního kázání – dvě osobnosti z českých zemí: Jan Hus a Jan Nepomucký. Jejich utilitární využívání oběma stranami (luteránskou i katolickou), jež proti sobě v Saském kurfiřtství stály, patří k tomu, co bychom mohli obrazně nazvat „badatelským svatým grálem“. Obavy z rekonverze země prostupovaly veškerou publicistickou i nábožensky vzdělavatelnou produkcí. Jev to byl ale nakonec relativně krátkodobý, jak ukázala bodová analýza adekvátní nábožensky vzdělavatelné literatury, jež pocházela z období následujícího.

V tomto kontextu se ukázala jako velmi přínosná analýza „rozhovoru z říše mrtvých“, v němž je hlavní postavou saská kurfiřtka, manželka Augusta Silného a matka kurfiřtského prince, jež byla prostřednictvím publicisticko-vzdělavatelného žánru konstruována jako věrná luteránka, a především šířitelka pravé víry prostřednictvím sňatků princezen, které měla ve svém okruhu. Text z autorské dílny Davida F. Fassmanna potvrzuje narativ, že „nadějí“ a oporou saského luteranismu již není následník, ale kurfiřtka, která však už zemřela. Současně se tak potvrzuje teze, že hlavním cílem literárních aktivit v předchozím období bylo jednak najít či definovat obecně akceptovatelnou autoritu luteranismu (snaha zasadit zavražděného kazatele Hahna do chronologie dějin luteranismu v linii „husa/Hus – labuť/Luther – kohout/Hahn“), jednak vyrovnat se s ohrožením, které luteránští duchovní viděli v možném nátlaku (prostřednictvím jezuitských duchovních z okruhu panovníkova kurfiřtsko-královského dvora) na rekonverzi země. Tito literárně činní luteránští duchovní tak přijali doslova roli „nižších vlád“, jimž dle Lutherova výkladu náleží právo na odpor (vůči panovníkovi). V Sasku, resp. hlavně v Drážďanech situace vyvrcholila právě vraždou H. J. Hahna a literární činnost „produktivní skupiny luteránských publicistů“, takřkajíc *Herrgotts Kanzlei*,³³ se tak opět „zhmotnila“ – v tradici přešla z reformačního Magdeburku (1549/1550) od Nikolause von Amsdorf na Valentina Ernsta Löschera do Drážďan (1717/1730).

Disertační práce především vstoupila do interpretace dějin reformací na přelomu 17. a 18. století, a to obzvláště v diskurzu luteránských výročí a současně ortodoxní fáze luteránství. Interpretační práce s širokým spektrem pramenů rovněž umožnila prověřit některé předpoklady vzájemných česko-saských kontaktů: obzvláště prostřednictvím osobností Jana Nepomuckého a Jana Husa.

³³ Thomas KAUFMANN, *Vykoupení a zatracení. Dějiny reformace*, Praha 2020, s. 219.

7 Praktický význam zpracovaného tématu

Tezi, jež potvrzuje promyšlenou strategii v instrumentalizaci panovnické konverze v evangelicko-luteránských publikačních aktivitách a k níž mě dovedl obzvláště patrný kontrast mezi stupňujícím se vypětím v letech 1717–1726 a poklidným připomínáním dalšího luteránského jubilea v roce 1730 (s ohledem na charakter literární produkce vycházející z luteránského okruhu, především z autorské dílny V. E. Löschera) bude v dalším výzkumu rozvinuta a hlouběji prověřena. Tezi o snaze uplatnění „nižších vlád“ považuji za jeden z nejdůležitějších výsledků předloženého výzkumu.

K tématu konverze Augusta Silného a její recepce v Sasku během první třetiny 18. století jsem původně přistupovala jako tématu ryze saskému, nepředpokládala jsem, že budu činit tolik exkurzů za hranici Krušných hor. Překročením hranice – státní i mentální – a zahrnutím do korpusu zkoumaných pramenů i literární aktivity katolických kněží v Mariascheinu-Bohosudově (Kraus) a Řehlovicích (Berghauer) se tak přede mnou otevřelo nové badatelské pole a také další otázky, například ve spojitosti se vstupováním Sasů do jezuitského řádu či do škol na území Čech a Moravy anebo ve spojitosti s konvertity z vedlejších wettinských rodových větví, kteří dělali kariéry coby katoličtí duchovní hodnostáři na území habsburské monarchie. To považuji za druhý největší praktický přínos své disertační práce.

8 Výběr z použitých pramenů a literatury

Archivní prameny a tištěné prameny do roku 1800

Berlin-Dahlem: Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (= GStA PK)

f. HA GR, Rep. 41, Nr. 1623, 1628–1632.

Dresden: Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden (= SächsStA-D)

f. 10006 Oberhofmarschallamt; f. 10025 Geheimes Konsilium; f. 10026 Geheimes Kabinett; f. 11254 Gouvernement Dresden; f. 12884 Karten und Risse.

London (Kew), The National Archives (= TNA)

SP 88/19–25 (Sasko-Polsko); SP 90/7–10 (Braniborsko-Prusko).

[AVTOPTUS GEAMOENUS], *Das betrubte Dresden. Als daselbst der Evangelisch-Lutherische Prediger M. Herm. Joachim Hahn, Von einem Catholischen Trabanten, Fr. Laublern, am 21. May 1726 grausamlich ermordet worden, und darüber eine grosse Unruhe entstanden. In einem unpartheyischen Send-Schreiben mit wahrhaften bissher grösten Theils unbekannten Umständen ausführlich beschrieben und endecket. Nebst einem Extract aus des Superintendenten D. Löschers dem M. Hahn gehaltenen und neu-verfertigten Liebe. Wobey annoch gefüget ist sowohl des Sächs. ober-Hof-Predigers D. Marpergers am folgenden Sonntaggehaltene Predigt, als eine auf den ermordeten wohl gesetzte Klag- und Trotz-Ode*, Francfurt – Leipzig 1726 (SBB, sign. Fy 10861).

Das wohl-redende Blut eines unschuldig getödteten Abels, Wurde am 6. Junii 1726. in der Frauen-Kirche zu Dreßden in einer geistreichen Leich-Predigt ... Herrn, M. Hermann Joachim Hahnen, Wohl-verdientem und treu-fleißigem Archi-Diacono bey der Creutz-Kirche in Dreßden, zu Ehren und seligem Nachruhm vorgestellet, Dresden 1726 (SLUB Dresden, sign. 370646029).

Die Weinende Rachel durch welche Die umb das Heyl der Armen Seelen Bekümmerte Mutter, Catholische Kirche in kurzer Trauer und Toden Rede vorgestellet wird..., Wiena 1715 (SUB Göttingen. inv. č. PPN720421268).

Erbaulichen Anstalten zu der Chur-Sächsischen Evangelisch-Lutherischen Kirche Zweytem Ivbilaeo und Danck-Fest, Wegen ... Mit einer Vor-Rede und Einleitung D. Bernh. Walth. Marpergers, Königl. und Churfl. Sächß. Ober-Hof-Predigers, Kirchen-Raths, und Ober-Consistorial-Assessoris, Dreßden 1730 (ULB Halle; VD18 10309381).

[FASSMANN David F.], *Ausserordentliches Gespräche Im Reiche derer Todten Zwischen Zweyen ... Königinnen, Als nemlich ... der Königin von Pohlen, und Churfürstin zu Sachsen Christiana Eberhardina, Und ... der Königin von Dennemarck, Louysa, Darinnen beyder ... Personen höchstedenckwürdiger Lebens-Lauff, und was dazu gehörig ... beschrieben wird* (ULB Halle; VD18 10766634).

KRAUS Johann/es, *Exempla Conversionum Ad S. Fidem Catholicam. Cum Nonnullis Ecclesiae Catholicae Statum Concernentibus*, Dilingae 1709 (BSB München; VD18 1255343).

LÖSCHER Valentin Ernst, *Hrn. D. Valent. Ernst Loeschers Ober-Consistorial-Raths und Superintendentens zu Dreßden Hundertfältiger Danck, Vor 50. durch die Reformation 1717. und die 13. Jahr drauff 1530. erfolgte Übergabe der ...*, Freyberg 1730 (ULB Halle; VD18 10781013).

LÖSCHER Valentin Ernst, *Römisch-Catholische Discourse, vom Evangel. Lutherischen Jubel-Jahr*, Leipzig, 1717 (ULB Halle; VD18 1127388).

MARPERGER Bernhard Walter, *Die Quelle der Reinigkeit*, Dreßden – Leipzig 1725 (ULB Halle; VD18 11197935).

Literatura sekundární

ASCH Ronald G., *No Bishop No King oder Cuius Regio Eius Religio. Die Deutung und Legitimation des fürstlichen Kirchenregiments und ihre Implikationen für die Genese des „Absolutismus“ in England und im protestantischen Deutschland*, in: Ronald G. Asch – Heinz Duchhardt (eds.), *Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550–1700)* (= Münstersche historische Forschungen, sv. 9), Köln 1996, s. 79–123.

BELLINGRADT Daniel, *Flugpublizistik und Öffentlichkeit um 1700. Dynamiken, Akteure und Strukturen im urbanen Raum des Alten Reiches* (= Beiträge zur Kommunikationsgeschichte 26), Stuttgart 2011.

BURKE Peter, *Variety kulturních dějin*, Brno 2006.

CORDES Harm, *Hilaria evangelica academica. Das Reformationsjubiläum von 1717 an den deutschen lutherischen Universitäten*, Göttingen 2006.

CZOK Karl, *August der Starke und seine Zeit. Kurfürst von Sachsen, König in Polen*, München 2006.

DEVENTER Jörg, „Zu Rom übergehen“. *Konversion als Entscheidungshandlung und Handlungsstrategie – Ein Versuch*, in: Rudolf Leeb – Susanne Cladine Pils – Thomas Winkelbauer (eds.), *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*, Wien – München 2007, s. 168–180.

DREYFÜRST Stephanie, *Stimmen aus dem Jenseits. David Fassmanns historisch-politisches Journal Gespräche in dem Reiche derer Todten (1718–1740)*, Berlin – Boston 2014.

FITSCHEN Klaus, *Der Glaubenswechsel Augusts des Starken im Spannungsfeld toleranz- und konfessionspolitischer Probleme*, in: Frank-Lothar Kroll – Hendrik Thoss (eds.), *Zwei Staaten, eine Krone. Die polnisch-sächsische Union 1697–1763*, Berlin 2016, s. 165–174.

FREIST Dagmar, *Religionssicherheiten und Gefahren für das „Seelenheil“. Religiös-politische Befindlichkeiten in Kursachsen seit dem Übertritt Augusts des Starken zum Katholizismus*, in: Ulrich Rosseaux – Gerhard Poppe (eds.), *Konfession und Konflikt. Religiöse Pluralisierung in Sachsen im 18. und 19. Jahrhundert*, Münster 2012, s. 35–53.

CHRIST Günter, *Fürst, Dynastie, Territorium und Konfession. Beobachtungen zu Fürstenkonversionen des ausgehenden 17. und beginnenden 18. Jahrhunderts*, *Saeculum* 24 (1973), s. 357–387.

KAUFMANN Thomas, *Vykoupení a zatracení. Dějiny reformace*, Praha 2020.

KLÉBER MONOD Paul, *The Power of Kings. Monarchy and Religion in Europe, 1589–1715*, New Haven – London 1999.

LEIBETSEDER Mathis, *Die Hostie im Hals. Eine „schröckliche“ Bluttat und der Dresdner Tumult des Jahres 1726*, Konstanz 2009.

LOTZ-HEUMANN Ute – MISSFELDER Jan-Friedrich – POHLIG Matthias (eds.), *Konversion und Konfession in der Frühen Neuzeit*, Heidelberg 2007 (= Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte, sv. 205).

MADER Eric-Oliver, *Fürstenkonversionen im Heiligen Römischen Reich Ein Überblick*, in: Wolfgang Behringer – Eric-Oliver Mader – Justus Nipperdey (eds.), *Konversionen zum Katholizismus in der Frühen Neuzeit* (= Kulturelle Grundlagen Europas, sv. 5), s. 181–204.

MEINHARDT Matthias – GLEIXNER Ulrike – JUNG Martin H. – WESTPHAL Siegrid (eds.), *Religion – Macht – Politik. Hofgeistlichkeit im Europa der Frühen Neuzeit* (= Wolfenbütteler Forschungen, sv. 137), Wiesbaden 2014.

PEPER Ines, *Konversionen im Umkreis des Wiener Hofes um 1700*, München 2010, s. 29–47.

SAFT Paul Franz, *Der Neuaufbau der katholischen Kirche in Sachsen* (= Studien zur Bistums- und Klostergeschichte, sv. 2), Leipzig 1962.

SEIFERT Siegfried, *Niedergang und Wiederaufstieg der katholischen Kirche in Sachsen 1517–1773* (= Studien zur Bistums- und Klostergeschichte, sv. 6), Leipzig 1964.

SCHORN-SCHÜTTE Louise, *Gottes Wort und Menschenherrschaft. Politisch-Theologischen Sprachen im Europa der Frühen Neuzeit*, München 2015.

SCHUNKA Alexander, *Gäste, die bleiben. Zuwanderer in Kursachsen und der Oberlausitz im 17. und frühen 18. Jahrhundert*, Hamburg 2006.

SIEBENHÜNER Kim, *Glaubenswechsel in der Frühen Neuzeit. Chancen und Tendenzen einer historischen Konversionsforschung*, Zeitschrift für historische Forschung 34, 2007, s. 243–272.

SOMMER Wolfgang, *Die lutherischen Hofprediger in Dresden. Grundzüge ihrer Geschichte und Verkündigung im Kurfürstentum Sachsen*, Stuttgart 2006.

STASZEWSKI Jacek, *August II Mocny*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1998.

STOLLBERG-RILINGER Barbara (ed.), *Was heisst Kulturgeschichte des Politischen* (= Zeitschrift für historische Forschung – Beiheft 35), Berlin 2005.

STOLLBERG-RILINGER Barbara – NEU Tim – BRAUNER Christina (eds.), *Alles nur symbolisch. Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*, Köln – Weimar – Wien 2013.

ZIEKURSCH Johann, *August der Starke und die katholische Kirche in den Jahren 1697–1720 I–II*, Zeitschrift für Kirchengeschichte 24 (1903), Heft 1, s. 88–135 a Heft 2, s. 232–280.

ZWIERLEIN Cornel, *Forgotten Religions, Religions that Cause Forgetting*, in: Isabel Karremann – Cornel Zwierlein – Inga Mai Groote (eds.), *Forgetting Faith? Negotiating Confessional Conflict in Early Modern Europe* (= Pluralisierung & Autorität, sv. 29), Berlin – Boston 2012, s. 117–138.

9 Publikační aktivity autorky (se vztahem k disertační práci)

COUFALOVÁ Iveta, „*Dieser Hoffnungs-volle Printz... „Christiane Eberhardine von Sachsen mit Louisa von Dänemark im Gespräch und Konversion von Friedrich August (II.)*“ připravované pro sborník *Die lieben Kleinen... Dynastischer Nachwuchs als Hoffnungsträger und Argument* (Historische Kommission zu Berlin e. V. in Kooperation mit dem Geheimen Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz; připravuje se).

COUFALOVÁ Iveta, „... *Doch kamen Sie so jämmerlich ums Leben... „. Posmrtné setkání dvou kazatelů: Jan Hus a Hermann Joachim Hahn (Husův ohlas v Sasku v první polovině 18. století)*, in: kol. aut., *Hus – husitství – tradice – Praha. Od reality k mýtu a zpátky* (= Opera Instituti Historici Pragae – Series A – Mographia), Praha 2020, s. 209–220.

COUFALOVÁ Iveta, *Jan Nepomucký v luteránských Drážďanech. Rekonverze Wettinů a role českého zemského patrona v 1. polovině 18. století*, *Theatrum historiae* 24 (2019), s. 89–108.

COUFALOVÁ Iveta, *Kontroverzní setkání: král-konvertita ze Saska, luterán z Drážďan a jezuita z Čech: Panovníká konverze – jako objekt kontroverze i jako položka na seznamu konvertitů*, in: Radmila Prchal Pavlíčková – Iveta Coufalová – Hana Ferencová a kol., *Vytváření konvertity. Jazyková a vizuální reprezentace konverze v raném novověku*, Praha [2021] (připravuje se).

COUFALOVÁ Iveta, *Luthерово jubileum (1717) a konverze na saském kurfiřtském dvoře: východiska a možnosti výzkumu*, *Theatrum historiae* 20, 2017, s. 157–173.

COUFALOVÁ Iveta, „*On nic zlého neudělal... „ – Jan Hus uprostřed skandálu aneb Příležitostná kázání a krize protestantismu v Sasku (dvacátá léta 18. století)*, in: E. Brtáňová – D. Soukup a kol., *Z dějin kázňové prózy I.*, Bratislava 2019, s. 158–171.

COUFALOVÁ Iveta, *Saský Herkules a Lutherova růže – konverze Augusta Silného a saská konfesijní kultura na přelomu 17. a 18. století*, in: Hana Ferencová – Veronika Chmelařová – Jitka Kohoutová – Radmila Prchal Pavlíčková a kol., *Proměny konfesijní kultury. Metody – témata – otázky* (= Historie, sv. 3), Olomouc 2015, s. 71–83.

COUFALOVÁ Iveta, „*Schaut wie A:Rex seine Armee jetzt speiset... „ Štola Augusta Silného: jídlo a reprezentace moci ve vojenském ležení u Zeithainu (1730)*, in: Blanka Jedličková – Milena Lenderová – Miroslav Kouba – Ivo Říha (eds.), *Krajiny prostřených i prázdných stolů I. Evropská gastronomie v proměnách staletí*, Pardubice 2016, s. 79–92.

COUFALOVÁ Iveta, „... *was man in Dresden schauet,/ Und was AUGUST vollführt und bauet,/ Sieht man sonst nirgends auf der Welt*“ *Drážďany a Varšava v strategických reprezentace moci Augusta Silného za velké severní války*, *Theatrum historiae* 16 (2015), s. 153–173.

10 Další odborné aktivity autorky (se vztahem k disertační práci)

Autorka se pravidelně účastnila vědeckých sympózií a konferencí v České republice i v zahraničí, např. *Hus – husitství – tradice – Praha. Od reality k mýtu a zpátky* (2015, Praha); „*Nedej zahynouti nám ni budoucím...*“. *Svatí patroni na cestě ze středověku do novověku / “don’t let us die, or our successors”*. *Patron Saints on Their Path from the Middle Ages to Modern Times* (2018, Praha); Pardubická bienále (2014, 2016, [2020]); *Kázne a řeči I–II* (2017, 2020, Bratislava); International Interdisciplinary Academic Conference – Research of young scientists inspired by Christianity (2019, Kraków) aj.

Autorka se rovněž podílela na řešení několika vědeckých projektů: *Konfesijní kultura mezi středověkem a moderní dobou – posílení mezinárodního výzkumu na Katedře historie FF UP* (CZ.1.07/2.3.00/20.0192); *Na „druhé“ straně. Konverze a její role v raně novověké společnosti* (IGA_FF_2015_042); *Společnost v historickém vývoji od středověku po moderní věk* (IGA_FF_2015_032 a IGA_FF_2017_017); *Martin Luther na hranici: luteránská reformace, Sasko a Čechy – kontakty, reflexe, šíření* (IGA_FF_2017_14). A „last but not least“ – autorka byla rovněž spoluřešitelkou projektu Grantové agentury České republiky – GA ČR, reg. no. 18-09415S *Making the Convertite. Verbal and Visual Representation of Conversion in Early Modern Period* (2018–2020), z něhož je momentálně připravována stejnojmenná kolektivní monografie.

V rámci studia autorka připravila a na KHI FF UP vedla kurz *Král Slunce? Panovník na přelomu 17. a 18. století v dobových pramenech* (KHI QKS).

Po celou dobu doktorandského studia se autorka podílela na výuce raně novověké sekce KHI FF UP, především na kurzech *Nauka o pramenech* a *Trendy v současném dějepisectví*.

Kromě KHI FF UP autorka příležitostně přednášela na Ústavu světových dějin FF UK a na Ústavu germanistických studií FF UK.

11 Summary

A King-Convert

The religious conversion of Augustus the Strong and its reflection in the Saxon public space, especially between two Lutheran anniversaries (1717/1730)

Augustus the Strong (1670–1733), the Elector of Saxony and the nominal leader of the Corpus Evangelicorum, converted to Catholicism in June 1697 and was elected the King of Poland (Augustus II) thereafter. This research deals with how his religious conversion entered the public space through printed controversies or sermons, how it worked and possibly how it confirmed some facts, which subsequently turned into “stereotypes” through subsequent long-term repetition. Specifically, this work deals with the interdisciplinary form of discursive analyzes of selected key points (in the period between the two Lutheran anniversaries 1717 and 1730) on how the conversion of Augustus the Strong was perceived by the contemporary public in the Electorate of Saxony, respectively how local issues related to confessional issues were interacted mainly through the publishing activities of the Lutherans (Erbauungsliteratur/literature of edification or religious educational literature; controversy; printed sermons, etc.) and also through the transfer of ideas, piety (reception of John Huss and John Nepomucene) and commemoration. The aim of the present research was how the conversion of the monarch was presented in the years 1717–1730 in public space, resp. how the image of conversion was generally perceived in the Saxon public space and in what contexts it appeared, whether it was used and what means of communication were used by the authors in the mentioned literary/published processing.